

SPARTAKUS

GÉRARD PACAUD

SPARTAKUS

GLADIÁTOR A SVOBODA

VYŠEHRAĐ

Copyright © Éditions du Félin, 2004
Published by arrangement with Literary Agency „Agence de l'Est“
Translation © Šárka Belisová, 2005
ISBN 80-7021-816-9

VYSVOBOZENÍ

GLADIÁTOŘI

Když vyšli z vlhkého šera podzemního labyrintu pod stavbou a spolu s ostatními dvaadvaceti gladiátory vstoupili do arény, obecenstvo ztichlo.

V dusném červencovém odpoledni roku 73 se mají z vůle osudu utkat Spartakus a Gorgius, dva nejslavnější zápasníci lanisty Lentula Batiata. Capujská společnost, lačná barbarské zábavy, viděla v uplynulých měsících tyhle dva muže v Capui dobýt desítky vítězství. Mohla se obdivovat jejich umění uhýbat ranám, jejich bleskovým útokům.

Tentokrát však jeden z nich zemře.

Tak rozhodl los. Za několik minut zbude jen jeden nepochybný šampion. Do dalšího zápasu. Tím je v sázce desetkrát víc.

Všichni diváci na dřevěných lavicích tají dech. Hodnostáři, zaujímající nejlepší místa v lóži pro vysoké úředníky nebo na dolních lavicích, i drobný lid a většina žen, hřadující úplně nahoře. Čeká je velký okamžik gladiátorských her v aréně, příliš často jednotvárných a neustále se opakujících, jichž se už trochu přesytili. Utkání jako toto je očekáváno s netrpělivostí a ani jediné místo nezůstalo neobsazené. Lentulus Batiatus, usazený v lóži pořadatele, může být spokojený. Tržba překonala očekávání. Na rozdíl od Říma, kde se významní politici zadlužují, aby mohli nabídnout lidu hry v cirku, si totiž na venkově musí každý své místo zaplatit sám.

Gorgius je retiarius, sítař. Má síť zatíženou olovem, jíž točí nad hlavou, trojzubou vidlici s dlouhou rukojetí a třemi nabroušenými hroty, jejichž bodnutí může být v každém případě smrtelné,

kteřá vřak slouží hlavně k udržování potřebného odstupu, a dýku určenou k zabítí protivníka, když se octne na zemi, znehybněný v síti. Jeho jedinou ochranou je „galerus“, lehké kovové brnění, jež mu kryje levé rameno a nahoře končí za šíjí, pravé předloktí, zápěstí a pravou ruku mu zakřívá „manica“, kloubový železný chránič ve tvaru rukávu.

Gorgius je rozložitě postavy, menší než jeho protivník, neobvyčejně hbitý a své zbraně ovládá se zarážející obratností.

Spartakus je murmillon. Taky bojuje s obnaženým trupem a nohama, oděn do kratičké suknice, ozbrojen thráckou krátkou, širokou šavlí s lehce zakřivenou čepelí, kterou se naučil ovládat ve své vlasti a již drží v levé ruce. Je levák a častokrát se mu tím podařilo zmást své protivníky, což mu zachránilo život. Pravou rukou se chrání pomocí kruhového štítu, jenž má ve svém středu špicí kuželovitého tvaru. Na hlavě mu sedí jakási galská přilbice se zvláštním bronzovým chocholem ve tvaru murény připravené kousnout a nechává mu nekrytou tvář. Tato vyčnívající ozdoba vřak murmillona značně znevýhodňuje, protože se tak pro retiaria, jenž se ho snaží zachytit do ok své sítě, stává dokonalým terčem.

Na začátku zápasu se Gorgius projevil jako velmi obratný bojovník a málem ve svém výpadu uspěl. Pak už by Spartaka snadno spoutal v síti a znehybnil ho, aby mu zasadil konečný úder. Ale má před sebou zkušeného muže. Ten s pružností kočkovité šelmy navzdory svému úctyhodnému vzrůstu hbitě uskočil.

Očima hledá, jak by protivníkovi vnutil svá pravidla hry, jak by v něm svou silou vzbudil strach, zničil veřkerou jeho jistotu, veřkerou důvěru, vyvolal v něm obavu, jež by ho ochromila a učiniła zranitelným.

A přitom ví, že to všechno je šilenství. Tenhle zápas je nesmyslný. Gorgius je už půl roku jeho přítel. To je pro gladiátory, kteří v průměru přežívají často jen pár týdnů, celá věčnost. Pravidelně se spolu účastní výcviku, každého jídla a spávají v sousedících alkovnách. Stejně jako on i Gorgius málokdy chodívá do města a jen zřídka navřětuje krčmy. Spartakus má stálou milenkou Arkanoe, jež bydlí ve městě a čeká, až se jejímu druhovi podaří dosáhnout propuštění na svobodu. Vládne jeho životu.

Oba muži pijí jen málo, téměř se neopíjejí. Jsou bratry ve zbrani, téměř důvěrnými kamarády, a dnes má jeden z nich zabít toho druhého.

Zrůdný bratrovražedný zápas, k němuž možná došlo proto, že to lanista úmyslně zařídil při losování. Spartaka, o němž se mu doneslo cosi o jeho rebelantství, Lentulus Batiatus už nějakou dobu podezřívá. Gorgius je jediný protivník, díky němuž by se ho dokázal zbavit.

Spartakus právě uklouzl na kousku krvavého masa, zapomenutém zbytku po předchozím utkání. Jeho soupeř toho využívá – okamžitě po něm vrhá svou síť, a tak musí skočit na zem, aby ho Gorgius nedostal.

V prvních řadách lavic stupňového hlediště a v lóži určené významným osobnostem se předhánějí ženy z vysoké capujské společnosti, provokativně oblečené do průsvitných letních rób pestřých barev a navzájem soupeřící, která oplývá krásou a větším kouzlem. Rozvášněné jako fúrie se připojují k bouřlivému povzbuzování mužů, k podněcování obou zápasníků, aby jeden druhého zabili.

Spartakus se snaží nic neslyšet.

Zvedá se ze země a jen o kousek unikne trojzubci, po němž mu zůstává dlouhá sečná rána vzadu na stehně, jde do protiútku ve snaze znovu se vzchopit, soustředit se na jediný úkol, který je v tuhle chvíli důležitý – zabít, aby nezabili jeho. Neboť na konci tohoto zápasu nepřijde žádná milost. Ví to a Gorgius taky. Poraženého soupeře, i kdyby byl jen zraněný, na místě dorazí.

Spartakus zná slabé místo retiariů – bývají nuceni zvednout jednu paži dost vysoko, aby roztočili síť nad hlavou. V tu chvíli odhalí nepříteli bok a jednu stranu hrudníku a musí se pomocí svého trojzubce s dlouhou rukojetí snažit držet protivníka v dostatečné vzdálenosti, jinak jim hrozí, že dostanou fatální úder. Má-li tedy zvítězit, musí se vyhnout obávané vidlici, sehnout se a vrhnout se vpřed jako blesk, aby vedl seknutí mečem odzdoła nahoru.

Spartakus čeká na příhodný okamžik, kdy se Gorgius vypne, aby se důkladně rozmáchl, a v tu chvíli bude stát téměř na špičkách, v poloze, v níž může snadno ztratit rovnováhu. A tak

pomalu zahájí své přemístění v kruhu, všechny svaly napnuté, připravený ke skoku jako šelma vrhající se na kořist. Ví, že je jako levák ve výhodě, protože mu jeho sok držící síť proti jeho dýce odkryje svůj pravý bok, který se tak stane zranitelný.

Je jedenáctá hodina.*

Slunce na bouřkovém nebi se začíná sklánět k západu. Objevuje se v průhledu vzniklém v rohu ohromné bílé plachty napnuté nad arénou, aby chránila diváky. Oba zápasníci sledují jeden druhého a zpomaleně se pohybují směšnými tanečními kroky. Spartakus čeká, až se Gorgius octne tváří ke slunci. Jakmile přimhouří oči, na okamžik oslněný paprsky, provede mirmillon pohyb směrem k zemi a pak se vymrští s hbitostí kobry – uvolní se a současně prudce zvedne levou paži. Dlouhá zahnutá čepel proniká do těla šikmo vedle pupku, vedena pod žebry prochází nahoru a znehybní v ledvině, kterou rozřízne v půli.

Spartakus nyní svou vysokou postavou převyšuje svého přítele, jemuž tryská z boku karmínově červená, pěnivá krev.

Dívají se na sebe.

Mezi oba bojovníky si stoupl rozhodčí v bílé tunice s napřaženým karabáčem.

Gorgius se nepokouší vstát. Ví, že je poražený, že došel na konec své životní cesty. Už se mu zamlžují oči. Špatně rozlišuje rysy přítelovy tváře. V pohledu nemá žádnou výčitku. Přijímá svůj osud. Přerývaně šeptá:

„Sbohem, Spartaku. Byl jsi rychlejší. Nenech mě trpět.“

Je smířený, ani nezvedne paži, aby požádal o milost, jak mu umožňuje jeho právo.

Vítěz otáčí hlavu směrem k publiku. Obecenstvo si stouplo. Oceňuje Spartakovu obratnou sílu, ale domnívá se, že se ten druhý dostatečně dlouho nebránil. O to byla podívaná kratší. Mnozí cítí zklamání. Porazený si nezaslouží být ušetřen. Z publika se opět ozývá řev:

„Zab ho!“

Palcem otočeným k zemi diváci požadují smrt a pořadatel her jejich žádost týmž gestem potvrzuje.

* Jedenáctá hodina: přibližně pátá hodina odpoledne.

Spartakus musí přítele dorazit, jelikož dav si to žádá. V opačném případě by Gorgius své strašné zranění nepochybně stejně nepřežil. Ale murmillon cítí, jak se hluboko v něm cosi tlumene, neurčitě bouří. Měl by spíš zabít tyhle aristokraty a bezvýznamné šlechtice, kteří vykořisťují lid.

A tak se spěšně skloní nad svého druhu v neštěstí, a než mu prořízne hrdlo rychlým kruhovým pohybem své dýky, pošeptá mu do ucha:

„Sbohem, příteli, pomstím tě.“

VZPOURA

Návrat do gladiátorské školy, místa, kde zápasníci žijí a denně se cvičí, provází mlčení. Ze čtyřiaadvaceti zápasníků, odvedených beze zbraní a pod dozorem eskorty počátkem odpoledne směrem k arénám, jich teď zbylo dvanáct, protože nebyla udělena žádná milost. Někteří mají obvázané rány, jež utřžili. Jejich lékař řeckého původu, bývalý otrok Horminius, se je usilovně snažil ihned ošetřit pomocí bylinných náplastí a jílu.

Nejsou zoufalí, spíš smíření s osudem.

Většinu z nich tvoří dobrovolníci.

Koupili je na Délu, ostrově v Egejském moři, proslaveném obchodem s otroky, ze zajatců, z vojáků poražených během římských vojenských tažení. Oni sami se domnívali, že se jim takto podaří uniknout otroctví, jež považovali za nejhorší možný úděl. Někdy to byli lidé vyobcovaní z vážené rodiny, kteří podepsali drastickou smlouvu, podle níž postoupili veškerá svá práva lanistovi, který se tak stal pánem nad jejich životy, což byla jiná forma otroctví. Ten jim maloval jenom samé výhody – zlaté mince, snadný úspěch u žen, ale i možnost získat při vypršení jejich smlouvy nebo z rozhodnutí pořadatele gladiátorských her tučnou odměnu a proslulý rudis, dřevěný meč jako symbol toho, že už nemusí vystupovat v aréně, někdy také zpečetění jejich propuštění na svobodu. O strašlivém nebezpečí takového povolání samozřejmě pomlčel.

Když se blíží na dohled ke kasárnám, přeruší mlčení Rufus, gladiátor římského původu, malý statný snědý brunet s bystrým pohledem.

„Po tom zápase jsem dostal hlad jako vlk.“

„Mě každé vítězství vzruší. Doufám, že dneska večer budeme mít spoustu milenek,“ prohodí Ravotrux.

„Kdybys pohlál, chutě by tě přešly. Hned bys začal hníť ve společném hrobě.“

„A vnitřnosti bys měl brzy samý červ,“ dodává se smíchem Regalus, velký kudrnatý muž z Numidie.

„Já jdu spát, abych se dal dohromady,“ říká Costolon, který má obvázané pravé stehno a jemuž dělá chůze potíže. „Už jsem si myslel, že mi Cracus, ten malý, co přišel minulý měsíc z Makedonie, přesekne koleno.“

„Dlouho nevydržel,“ pokračuje Ravotrux. „Moc dlouho se tady neohřál. Pořádně jsi ho rozpáral...“

„To jo, ale na stehně mi nechal památku. Do příštího měsíce se musím dát do kupy, jinak si mě lvi podají.“

„No, s kulhavou nohou není radno chodit ke lvu,“ zasměje se Regalus. „Ani se nenaděješ a nadělá z tebe fašírku. Já jsem přišel na dobrý grif. Když se na mě žene s řevem, rozmáchnu se a useknu mu oháňku. Lev kouká, co se děje, a já mám mezitím dost času se k němu nenápadně přiblížit a vrazit mu meč do srdce.“

Muži procházejí pod hlavním krytým portálem.

Budova kasáren, umístěná na periferii města nedaleko od nálevny Scipia Jednookého, je velmi rozlehlá, překvapující už jen svými rozměry. Má vejčitý tvar jako cirkus, kde pravidelně zápasí, a v jejím středu se rovněž nachází aréna. Avšak namísto stupňů s lavicemi slouží její tři patra jako ubytovna s tělocvičnami, kuchyněmi, refektářem, kovárnou a dílnou, kde se vyrábějí a cídí zbraně, a konečně s termami, horkými lázněmi. Celá stavba s veškerou její dekorativností se vyznačuje téměř luxusem.

Neboť lanista Lentulus je bohatý. Bohatý díky obchodu s lidskými životy, který provozuje již víc než deset let k uspokojování pudů krutosti lidí, jako je on.

Bohatý a inteligentní. Daří se mu prosperovat a zajistit si přízeň milovníků silného vzrušení tím, že představuje výjimečné

zápasníky, muže udatné, zdravé, schopné při vzájemném zabíjení odvést kvalitní představení. Smysl pro tento druh zábavy se vyvíjel po jedno století v celé Itálii a díky svému bohatství tvoří zahálčiví občané a jejich manželky věrné, avšak náročné publikum, ochotné zaplatit spoustu peněz za ta nejlepší místa. I obyčejný lid blázní po tomto povyražení do té míry, že se neváhá zadlužit, jen aby mohl vstoupit do arény a natlačit se na ty nejbližší lavice.

Tajemství Lentulova úspěchu spočívá v dokonalosti jeho zařízení a v tom, jak se snaží pečovat o své bojovníky jako o jedince, kteří mají značnou hodnotu.

Zde se cítí dobře, jako doma, mnohdy lépe než u sebe doma, pokud vyšli ze znevýhodněné společenské třídy. Mají vynikající životní podmínky.

Každý gladiátor spí v samostatné alkovně, rozdělené na dvě části. V té zadní může přijímat v pohodlném loži ženy, a těch je spousta, dokonce a hlavně aristokratického původu, které si přejí jeden bláznivý večer nebo noc sdílet lože se zabíjákem. Využije se nepřítomnosti manžela a podstrčí se peníz strážím, které usnadní nenápadný vstup do těchto míst.

Ve vstupní hale se může gladiátor mimo povinné hodiny výcviku věnovat oddechové zábavě – hře v kostky, hře v latrunculi,* nebo dokonce četbě, pokud je vzdělaný.

Má vydatnou stravu díky bezchybnému zásobování, jež zajišťuje intendant Sauculus, zcela oddaný svému šéfovi, a týmu skvěle placených kuchařů. Na jídelníčku se objevuje vepřové, kůzlečina a o svátcích dokonce i ústřice. Ovoce všeho druhu, co hrdlo ráčí. A stejně tak nejlepší vína po zápasech.

A jako vrchol přepychu si může dopřávat soukromé koupele v lázních, jež Lentulus ve své duchaplnosti nechal zřídit přímo uvnitř hradeb domu.

Lanista je na to velmi hrdý.

Na celém ohromném území, jemuž Řím vládne, je to jediné zařízení toho druhu, které má své vlastní termy. Stály nemalé

* Latrunculi je hra přibližně odpovídající naší dámě.

jmění, neboť se musel postavit zvláštní přívod vody napojený na městský akvadukt.

Má možnost dát si koupel ve vyhříváných místnostech určených k pocení a použít bazén se studenou vodou k utužování svalů, rozbolavělých po zápasech. Koupel, kde se lze nechat namasírovat těmi nejšikovnějšími kurtizánami. Koupel, při níž by zapomněl, že nazítří už možná nebude mezi živými.

Jak nejisté, pomíjivé slasti...

Cena – hlavní jídlo, jež se podává večer – se chýlí ke konci. Jako obvykle se podává vynikající vydatný pokrm. Šéfkuchař Arboritus se překonal. Po každém zápase se snaží dát zapomenout těm, co přežili, na strašlivé odpolední chvíle.

Pochází z Cere, městečka na severozápad od Říma, řemeslu se naučil v Římě a dlouho vykonával svou profesi v nejlepších rodinách zakládajících si na úrovni a unavených podprůměrností služeb otroků přidělených do kuchyně. Zmožen a neochoten dále snášet rozmary římských boháčů nakonec ve svých padesáti letech přijal Lentulovu lákavou nabídku a přišel se mu starat o jeho ovečky.

A nelituje toho.

Gladiátoři, pocházející většinou ze skromných poměrů, jsou jeho kuchyní vždycky nadšení. Zaslouží si jen samé pochvaly a toto vojsko tvrdých, často velmi mladých mužů, jež nazývá svými syny, si dokonce oblíbil.

Na dnešní večer jim přichystal skutečnou hostinu – předkrm ze zelených a černých oliv, po něm vulvy a struky mladých samic pstruhů a také zaječí hřbety, jako hlavní jídlo dva druhy pečeně – ohromné prase ověnčené klobásami a jelity a vařené hovězí, to vše s oblohou z čočky, tykviček a výborného dušeného zelí. Jídlo se zapíjí vynikajícím falernským vínem dozrálým v pečlivě uzavřených amforách, aby si zachovalo veškeré aroma.

Postupně se rozvazují jazyky. Všichni se dostávají do euforie. Smrt se trochu vzdálila. Teď jim několik dní žádná nebezpečí nehrozí. V tomto okamžiku si s přispěním alkoholu hýčkají iluzi vlastní nezranitelnosti. Jako v celém starověkém Římě se víno pije po přecedění přes plátno nebo cedník, ředěné vodou. Avšak

množství vypitého vína nakonec vyvolává mírnou opilost příznivou pro důvěrná sdělení.

„Však jste to viděli,“ praví Regulus vychloubačně, „dneska se mi obzvlášť vedlo! Předně jsem dopřál publiku pořádnou podívanou. Utekl jsem. Nechal se vypískat! Tvářil jsem se, že mám strach, a pak jsem se najednou otočil a rozpáral jsem Casialovi pupek. Byl z toho úplně pať. Lentulus mi za to dá určitě prémii.“

„Dostat Casiala nebyla zas taková dřina. Přede mnou bys tolik nefrajeřil,“ namítne Rufus.

„Jenom trpělivost, však se dočkáš. Ten, co mě pošle mezi nebožtíky, se ještě nenarodil.“

„Další zápas se koná příští měsíc,“ oznamuje Ravotrux. „Ale řekl bych, že Lentulus už myslel na nováčky. Musí dorazit co nevidět, možná zítra. Vsadím se s vámi, že je proti nám postaví raději ještě dřív, než budou mít za sebou dobrý výcvik. Takhle si chrání svoji starou gardu. Při losování docela určitě švindluje.“

„Možná, ale přesto nechal Gorgia zlikvidovat,“ poznamenal Costolon. „Patřil k mazákům.“

Všechny pohledy se otočily na Spartaka, který mlčky jí.

„Možná se ho chtěl Lentulus zbavit,“ vydechne Rufus.

„Ne!“ vyhrkne Spartakus. „To mě chtěl vidět jako mrtvolu. Vadím mu. Má strach, protože říkám, co si myslím.“

„Ale ne,“ nesouhlasí Regulus. „Váží si tě. Jako všichni tady.“

„To určitě, ale Lentulovi se zdá, že od určité doby příliš mluvím. A ne vždycky tak, jak by se mu to líbilo.“

Přišel čas dezertu. Otroci z kuchyně přinášejí množství sladkého pečiva, vysoké zákusky ve tvaru vztyčeného falu, ozdobené jablky, hruškami a fíky v sugestivních kompozicích. V tu chvíli vchází do sálu Arboritus s rozradostněným obličejem.

„Synáckové, to jsem vás zase jednou rozmazlil! Tuhle nádheru rozhodně musíte sníst. Přidal jsem tam trochu zázvoru, aby si na vás vaše milé nemusely dnes v noci stěžovat. Je třeba mít pevný úd, protože ty prostopášné darebnice se na vás jen třesou!“

A znalecky i žádostivě dodává:

„Už jsem viděl některé z nich u vchodu, jak čekají na svolení vklouznout k vám do komůrky. Nenechávejte je čekat příliš dlouho.“

„Jsem hotov!“ vyhrkne Ravotrux. „Myslím, že s jednou si nevystačím.“

„Zase se naparuješ jako obvykle,“ upozorňuje ho ironicky Regulus. „Po posledním zápase jsi vedle Pomponie usnul. Vyšla z tvé alkovny vzteky bez sebe a já měl co dělat, abych ji uspokojil.“

Gladiátoři se začínají zvedat z lavic. Jídelní lůžka jsou jediný přepych, který ve svém domě lanista rozhodně nechtěl mít, aby se z jeho zápasníků nestali změkčilci.

Spartakus, sedící na konci stolu, mlčky dojedl. Jeho druhové už se na něj neodvážili promluvit, ale několik z těch, kteří k němu měli nejbliž, si všimlo, že je od návratu z arény nesvůj. Hned po svém příchodu do gladiátorské školy na počátku minulého listopadu měl na všechny ostatní silný vliv. Vděčil za to své síle a obratnosti, s níž ovládal všechny zbraně, ale i své střídmosti v mluvení a přesvědčení, jež je mu vlastní.

Vysoký muž, svalnatý jako atlet, převyšuje svou urostlou postavou všechny gladiátory. Spartakova tvář se silnými lícními kostmi a mírně klenutým čelem, dlouhým přímým nosem, půvabně vykreslenými rty, temně zelenýma očima a hnědými vlasy s rezavým odstínem vytváří výrazný profil. Díky své inteligenci a bystrosti se mu podařilo vyhnout těm největším úskalím, jež mu uchystal život už tak dost bohatý na události. Je mu teprve pětadvacet let, ale stačil nabýt solidní zkušenosti jako královský syn na otcově dvoře v rodné Thrákii, stát se rekrutem násilně odvedeným k římskému vojsku, později byl Římem odsouzený k smrti a nakonec je z něj gladiátor. Když promluví, každý ho poslouchá.

A náhle pozvedne hlas a vynutí si ticho.

„Kamarádi, musím vám něco říct. Situace, kterou zažíváme při každém zápase, je pro nás naprosto nepřijatelná. Musíme odmítnout tohle ubohé přežívání za cenu zabíjení našich nejlepších přátel, abychom uspokojovali krvelačné choutky Capuánců. Nechte se ukolébat zdáním přepychu, kterým nám lanista zpřijemňuje život. Musíme se vzbouřit a vydobýt si zpátky svobodu, ten jediný přepych, který za něco stojí. Máme právo sami rozhodovat o svém osudu a Řím si na nás nemůže dělat žádné skutečné

nároky. Vnutili nám svůj zákon, s nímž nesouhlasíme. Je to zákon vítěze. Ale ve jménu čeho z nás vítěz dělá podřadné tvory, co stojí níž než divoká zvěř?“

Ostatní napjatě poslouchají a dál mlčí.

„Přišla chvíle setřást tohle otroctví a žít zase svobodně. Vezměme si zbraně a ať se každý vrátí do své původní země. Alespoň já odsud zítra odejdu a vydám se zpátky do Thrákie, ke svým blízkým, a ten, kdo se chce ke mně přidat, bude vítán.“

Jeho řeč byla přijata krátkým projevem nadšení. Každý ví, že osud gladiátora je krutý. Ale většinou je pojem svobody cizí a okamžitě padají otázky jedna za druhou.

„Spartaku, nemám kam jít! Rád bych šel s tebou do Thrákie.“

„Má země je velmi daleko, na severu Galie, a já ani nevím, jakou cestou se dát.“

„Moje rodina se mě zřekla a já neumím nic jiného než bojovat!“

„Za něco takového nám hrozí trest smrti!“

„Co nevidět budeme mít v patách několik set legionářů.“

„Skončíme na kříži!“

„Jak by ses chtěl odsud dostat ven? Přece víš, že na noc se zavírají mříže a hlídá je stráž.“

Spartakus poslouchá a pak potřese hlavou. Nemá chuť dlouze hovořit. Není mnohmluvný, a když potřebuje něco říct, raději se vyjadřuje co nejstručněji.

„To je pravda. Jakmile odsud vyjdeme, odevšad na nás bude číhat smrt. Ale stejně na nás číhá při každém zápase a je to cena, za niž můžeme dát svému životu zase smysl. Možná bychom s sebou mohli vzít i jiné otroky, kteří už nemůžou snášet svůj osud. Nikoho nenutím, aby mě následoval, ale už jsem se rozhodl. Opakuju ještě jednou, že odejdu, než se rozední.“

Po svých posledních slovech se Spartakus vzdaluje směrem ke své alkovně, kde se bez dalších řečí natáhne na lůžko.

Ravotrx výjev sledoval od samého počátku. Tento mohutný Germán, opravdová síla přírody, vlasatý a vousatý chlap, má zvláště modré oči, jež v jeho protivnicích vyvolávají hrůzu. Lze z nich vyčíst takovou rozhodnost, takové přesvědčení o síle vlastního pudu sebezáchovy, a tedy o jeho schopnosti zvítězit, že je

hned srazí do stavu podřízenosti. On to dobře ví a umí toho využít. Zvedne ruku a všichni ztichnou.

„Jdu se Spartakem.“

A bez dalšího slova se i on odebral do svého pokoje.

ARKANOE

Ve chvíli, kdy mu ruka Arkanoe jemně zatřese bradou a pokouší se ho probudit, je Spartakus ponořen do děsivého snu. Do děsivého snu štvance.

Sám proti rozšklebené, hlučící hordě po zuby ozbrojených gladiátorů, kteří ho všichni do jednoho převyšují dobře o hlavu, zády ke zdi přemýšlí, jak uniknout ze zoufalé situace.

Strach však nemá.

Nikdy strach nepoznal.

V tom mu byl vynikajícím vychovatelem jeho otec. Již od nejútlejšího mládí ho ve svém překrásném domě v Pantikapaiu na okraji Pontu-Euxinu* učil sebeovládání.

Hlavně ho však udivuje, že se takhle nechal zahnat do úzkých, on, který se umí při zápase tak dobře krýt a vystavovat soupeře smrtelnému nebezpečí. Překvapeně si prohlíží protivníky a nezdá se mu rozeznat jejich rysy. Náhle se však strašná hrozba mění. Gladiátoři teď vypadají jinak a ukazují maskovanou tvář. Nyní jde o římské velitele centurií s blyštivými pancíři.

Je jich pět. Postupují kupředu pěkně s mečem v ruce, namířeným dopředu, ve výši opasku, s nenávisným výrazem v tváři, rozhodnutí s ním skoncovat.

Scéna za nimi se vyjasňuje – vůz a na něm ležící nádherná, zcela nahá žena asi dvacetiletá, s rukama a nohama přivázanýma k postranici. Spoutaná s roztaženými stehny, což nenechávalo na pochybách o záměrech jejích uchvatitelů. Rusé vlasy jí padají na ramena a zakrývají velké temné aureoly jejích prsů. Je to Arka-

* Pontus-Euxinus: současné Černé moře.

noe, Bakchova kněžka. Vystavená na milost a nemilost surov-
cům, dotírajícím na Spartaka, nepatří však k rodu obětí.

„Ať vás stihne prokletí!“ řve vztekle. „Bakchus si to s vámi vy-
řídí! Ještě budete na Arkanoe vzpomínat! Provedu zařikávání,
abyste shnili zevnitř a nosem jste vyzvraceli svoje vnitřnosti. Po
tomhle zločinu vám nebude dopřáno žít dlouho. Znetvoří se vám
úd a místo semene z něj polezou ven červi!“

Arkanoe v sobě už jako velmi mladá objevila dar věšteckého
nadání. Ve věku dospívání byla zasvěcena do tajemství Dioný-
sova kultu a stala se jeho kněžkou. Když konala magický obřad
s několika adepty v sousední jeskyni, překvapili je žoldnéři.
Všichni účastníci hned zmizeli a nechali ji samotnou tvář v tvář
těm surovcům. Pak se náhle objevil Spartakus.

A nyní čeká, že se na něj vrhnou. Má jenom svůj meč. Protože
je pomocný římský voják, před rokem násilím odvedený k to-
muto vojsku, s nímž poté, co uchvátilo část jeho země, doputo-
val až sem, do tohoto tábora v Předalpské Galii na severu Itálie.

Síla jeho svalů, jeho inteligence a udatnost v boji mu umožnily
stát se zakrátko „principalem“, poddůstojníkem nabídnutým zá-
sobovacím oddílu. A právě když se procházel stranou tábora za
účelem běžné kontrolní obhlídky, překvapil zloděje. A v natažené
spoutané krásce rychle poznal thráckou dívku, krajanuku.

„Odvažte ji!“ nařídil nesmlouvavě.

„Pojď si ji odvázat sám!“ prohodí posměšně ten, který vypadá
na nejstaršího mazáka. „Nechceš si užít, protože máš raději malé
hošičky? Víš, někdy má člověk rád obojí...“

„S výjimkou večerů bezprostředně následujících po vítězství,
kdy je dovoleno plnit, znásilňování dovoleno není,“ dodává
Spartakus. „Podléháte vojenskému soudu.“

„Soud jsme my! Jen zkus jít vyprávět, co jsi viděl, veliteli cen-
turie, jestli se ti chce...“

Teď ví, že je musí zabít, nebo zemře. Svou vysokou postavou
je všechny převyšuje. Ale je sám. Sám proti pěti.

Jeden z protivníků má v ruce pilum – kopí, jakýsi oštěp dva
metry dlouhý. Na to, aby ho mohl hodit, stojí příliš blízko,
ale dává mu možnost dost se natáhnout dopředu, a Spartakus
pochopil, že nejdřív ze všeho se bude muset vypořádat s tímto

hrozným nebezpečím. Je to čtyřicátník, bezpochyby veterán, který navíc přežil...

Zkušený muž.

Toho musí zabít jako prvního.

Vyráží dřív, než Římané, zaskočení jeho opovázlivostí, stačí zareagovat. Má jenom svůj meč, krátký mečík, měřící na délku něco málo přes loket,* vypůjčený před dvěma sty lety od Hispánců. Je to však obávaná zbraň, když se s ní umí zacházet v zápase muže proti muži.

Probodne prvního protivníka a pak se postaví tak, aby mohl provést výpad po jejich levé straně. Podle svého zvyku si všiml, že všichni drží meč v pravé ruce. Proto využívá své výhody leváka. Tak vyřadí z boje tři vojáky.

Ten, co zbývá, se váhá pustit do boje, uchvácený bojovými schopnostmi tohoto obra. Několik metrů couvá. Spartakus toho využívá a zvedá ze země pilum. Ví, že zvítězil, ale není zbytečně krutý.

Proti němu stojí munifices, řadový voják bez hodnosti, mladík, kterého právě naverbovali.

„Uteč a nikomu nic neříkej. Daruju ti život.“

Mladý muž se rozběhl pryč, ale Spartakus dobře ví, že si pospíší a co nevidět vyhlásí poplach. Raz dva přeřízne pouta mladé ženě, a ta se hned spěšně obléká.

„Honem pojď, musíme se ukrýt v kopcích. Pustí se za námi a budou se nás snažit dopadnout.“

Pak se celý obraz rozplyne.

Otevře oči. Je temná noc.

Ticho domu ruší hlučné, pravidelné chrápání několika jeho druhů. Před chvílí usnul obklopen sténáním žen a nadávkami mužů, kteří takto střídavě dávali průchod svému strachu a násilnickým choutkám. Postupně si uvědomuje, že má u sebe svou družku, krásnou Arkanoe, thráckou kněžku, tu, již zachránil před znásilněním římských žoldnéřů a zaplatil za to postavením odsouzenec na smrt a posléze gladiátora.

* Loket = 44 centimetrů. Čepel meče měřila 50 centimetrů.

Protože jejich útěk, poté, co ji osvobodil, skončil v Římě. Doufal, že v tom tak hustě zalidněném městě stráví tajně nějakou dobu a připraví si půdu pro návrat do své vlasti. Nepočítal však s tisíci nečinných Římanů, kteří neměli nic jiného na práci než pokukovat po každém nově příchozím a upozorňovat na cizince úřady. Jak to udělat, aby ta, jež se stala jeho družkou, neupoutala nečí pozornost?

Všechno na ní přitahovalo pohledy.

Téměř dokonale oválná tvář orámovaná dlouhými rusými vlasy vyčesanými nahoru nebo rozpuštěnými, vlajícími ve větru, světlounce snědá pleť, téměř šikmé oči, odhalující zlatý záblesk panenek; nebyla příliš vysoká, ale měla štíhlé, pevné a souměrné tělo, jež se pohybovalo svůdně a působivě zároveň.

Spartakus se svou atletickou postavou a tváří prince s ní tvořil pár, který nemohl neupoutávat zájem okolí.

Dříve nebo později je někdo musel odhalit a udat jako cizince žijící v Římě protiprávně. Toho dne, kdy se objevili muži přetora Lenculla, jednoho ze soudců, pověřeného dohledem nad pořádkem v Římě, a chystali se je zatknout, stalo se to naštěstí v Arkanoině nepřítomnosti, ale Spartakovi se stejně nepodařilo uniknout.

V řetězech byl uvržen do žaláře a čekal na soud. Avšak zpráva o zadržení obra, který přišel z Thrákie, zakrátko oběhla Řím. Centurie, v níž sloužil, se naneštěstí vrátila do země a tábořila za hradbami města. O jeho uvěznění se dozvěděl i voják, jehož Spartakus ušetřil, přišel dosvědčit, že je vrahem jeho čtyř prostopášných druhů, a hlavně jednoho veterána. Od té chvíle mohl být vynesena jen rozsudek smrti.

Neboť Spartakus neměl být odsouzen za to, že bránil Arkanoe před znásilněním uznaným za protizákonné. Ale za zavraždění veterána. Zločin, za nějž byl vždycky trest smrti.

Spartakus tedy bude uškrcen ve své kobce!

Na tváři ucítil vůni její ruky, vůni karafiátu a bílé lilie. Přítomnost jeho krásné kněžky mu dodávala klid. Na chvíli se jí oddal. Zmocnil se ho zatím ještě nenápadný, nepatrný záchvěv touhy.

Arkanoe tehdy mohla z Říma uniknout. Všude ji poznávali podle tajných znamení, předávaných při obřadech. To jí přineslo nečekané projevy ochrany, z níž měl díky ní prospěch i Spartakus.

Nikdy nezapomene na den, kdy ho jeho žalárník hrubě vytrhl ze spánku, jednou ráno, když se schoulený v koutě cely pokoušel dopřát si trochu odpočinku po noci, kterou strávil bojem s dotírajícím hmyzem. Myslel si, že udeřila jeho poslední hodina.

„Ty kolohnáte, pojď trochu blíž.“

Zvedl se a stále měl atletický vzhled navzdory měsíci věznění v ponižujících podmínkách a s odpornou stravou. Zvířecí kožšina, medvědí kůže, již nosil, měla tu výhodu, že se nezašpinila jako tóga z tkaniny, nebo aspoň působila přijatelně.

Byl špinavý, ale stále stejně hrdý.

„Opravu vypadá působivě,“ prohlásil muž doprovázející strážného. „Mohl by to být výběrový rekrut.“

Přistoupí blíž k vězni, hmatem mu zkoumá svaly, úderem zavřenou pěstí zjišťuje pevnost břišních svalů, které zůstávají tvrdé jako kámen, prohlíží mu chrup, jako by si koňský handlíř prohlížel zuby koně.

„Nabízím ti, abys raději zůstal naživu, než se nechal uškrtit v téhle hladomorně. Stačí, když podepíšeš tenhle papyrus, tady dole, křížkem, jestli neumíš psát. Co ty na to?“

Spartakus si prohlíží muže s úzkým obličejem, zahnutým nosem a pleší na čele. Je velký a silný, ale sahá mu jen k rameni. Dozajista nějaký mazaný chytrák, prohnáný chlap, který se v životě vyzná. Co mu může nabídnout?

„Psát umím. Ale podepíšu jediné, když mi řekneš, co bych měl dělat.“

„Jestli umíš psát, umíš i číst. Všechno je na tomhle pergamentu. Je to náležitě napsaná smlouva, kterou se zavazuješ, že budeš pro mě, lanistu Lentula Batiata, pracovat a staneš se gladiátorem v Capui. Určitě jsi slyšel o rozkoších, které Capua nabízí. A můj ludus gladiatorus, gladiátorská škola, je rozkošné místo. Tam tě budou hýčkat, rozmazlovat, vydatně krmit a cvičit, jak náleží. Za to od tebe budu chtít, aby ses k pobavení mého publika občas utkal s jedním ze svých druhů nebo sem tam rozpáral

břicho několika lvům nebo divokým buvolům. Pochopitelně po určitém počtu zápasů budeš mít právo získat zpátky svobodu. A konečně ti udělím poslední privilegium. Myslím, že se zajímáš zvláště o jednu sličnou rusovlásku, co slyší na okouzující jméno Arkanoe. Budeš mít právo brát si ji do své alkovny, kdykoli se ti zachce. Řekněme, že ti bude oficiálně sloužit jako tvá masérka. Co ty na to?“

Tak tohle řešení dokázala narafčit Arkanoe, aby ho dostala ven z jeho kobky. Byl si jistý, že by uměla pohnout nebem i zemí, ale jelikož znal římskou přísnost, zejména vůči cizincům, měl o výsledku své pochybnosti. Naplnila ho ohromná radost, nenechal však na sobě nic znát. Vracel se do něj život. Opět se shledá se svou krásnou kněžkou.

„Podepíšu.“

To bylo před osmi měsíci. Od té doby se stal miláčkem Capuy, hlavně místních dam. Mnohé snily o tom, sdílet s ním jeho lože. On však zůstával věrný Arkanoe. Zachránila ho a kromě svých kvalit milenky prokázala svou užitečnost i v tom, jak mu masírovala rozbolavělé svaly. Uměla připravovat kouzelné masti, které usnadňovaly rychlé hojení ran. Byla jedinou ženou, která směla vstoupit do jeho školy kdykoli. V téhle věci lanista dodržel slovo.

Spartakus si uvědomuje, že mu Arkanoe něco šeptá do ucha. Náhle pochopí.

„Spartaku, zradili tě! Před chvílí jsem byla v Gratiově krčmě a věštila jsem budoucnost, když tam přišel s plným měšcem v ruce retiarius Corigus, ten, co ti vždycky záviděl tvoji autoritu. Platil rundy celé společnosti a opil se tak, že spadl pod stůl. Ale ještě než se sesypal, vykřikoval něco o tom, že zítra přijde nový den, velký den. Den Spartakův. Velký Spartakus skončí přivázaný ke kůlu v aréně a lvi ho roztrhají na kusy a sežerou. Princ Spartakus je panečku vybraný kousek. Lentulus mu chystá malou oslavu podle svého gusta. Bude to nezapomenutelná podívaná. Říká, že to dělá pro výstrahu, že je třeba zničit kuře v zárodku... Ne... Vzpouře v zárodku.“

Hned jsem tě běžela varovat. Všechny východy hlídá spousta ozbrojenců. Dovnitř jsem mohla, ale řekli mi, že dřív než zítra ráno mě odtud nepustí.“

Spartakus se zvedl na lokti, všechny smysly ve střehu. Arkanoe jistě mluví pravdu, protože jestli je škola hlídaná, Corigus by neměl mít dovoleno ji opustit. Měl by být zavřený spolu s ostatními. Večer, který strávil ve městě, potvrzuje jeho zradu. To je jediná chyba, jíž se Lentulus dopustil.

Je třeba jednat. Rychle.

Jinak ho už za úsvitu spoutají ve sklepeních gladiátorské školy do řetězů a ven ho pustí jen proto, aby ho vydali na smrt za nejhanebnějších podmínek, určených pro kriminálníky, dokonce bez možnosti se ctí bojovat.

ÚTĚK

Spartakus opět svolává ty, kdo ho chtějí doprovázet při okamžitém odchodu.

„Ať si každý vezme zbraně z tělocvičny a raneček s osobními věcmi. Utečme dřív, než nás přijdou spoutat.“

On sám si rychle ukládá do malého koženého váčku, který nosí přivázaný k opasku, několik předmětů pocházejících z Thrákie, jež měl rozestavěné na parapetu okna své alkovny – čtyři mince ze své země s podobiznou svého královského otce, hřeben ze slonoviny, který patřival jeho matce, zlatý přívěsek na řetízku, vykládaný drahými kameny, jenž měl přichystaný pro svou manželku ještě před tím, než ho násilím naverbovali do římské legie, a konečně královskou pečeť.

Všechny tyto předměty mu připomínají šťastná léta prožitá v rodné zemi. Díky Arkanoe, jíž je svěřil po dobu svého prvního zatčení, se mu je podařilo zachránit před krádeží, která by hrozila postupně od všech jeho žalářníků.

Sotva skončil s přípravami, objevili se tři rozčilení gladiátoři s napjatým výrazem na tváři.

„Všechny naše zbraně zmizely! Truhlice jsou prázdné. Zesílili

zajištění dveří. Před každými jsem napočítal šest slušně ozbrojených strážů.“

Lanista Lentulus, sám bývalý osvobozený gladiátor, večer skutečně cítil, že se něco chystá. Neslyšel, co říkal Spartakus o svých úmyslech, ale Corigovy opilecké žvásty mu jen potvrdily jeho obavy, třebaže jim nepřikládal přílišnou váhu. Proto neměl důvěru v to, jak zareagují jeho vojáci. Ti totiž neměli z bezpečnostních důvodů zbraně ve svých alkovnách, ale zavírali je do truhlic srovnaných v tělocvičnách. Proto je nechal vynést ven. Brány školy byly uzavřeny pomocí těžkých fošen se zámky. Pokud jde o okna chráněná železnými mřížemi, těmi by se neprotáhla ani hlavička kojence. Únik touto cestou byl tedy zcela nemožný. A konečně byla zdvojená venkovní stráž.

Lentulus má čisté svědomí.

Nazítří se pokusí dozvědět víc, vyslechne ty nejméně mazané nebo podplatí ty nejzjistnější. Prozatím si myslí, že může jít klidně spát. Bez svých krátkých mečů, trojzubců nebo mečů jsou gladiátoři jako bezbranné děti.

Spartakus však není člověk, který by se nechal jen tak zabít. Musí najít nějaké řešení.

„Odejme s holýma rukama. Zbraně si dokážeme opatřit cestou. Pro jistotu se vybavte nějakým náradím a provazy, které najdete v dílně. Protože žádná normální cesta není použitelná, musíme k útěku použít síť kanálů, které přivádějí vodu do lázní.“

Skupina kvapem přibíhá k termám.

Ve zvýšené nástavbě vzhledem k bazénu se studenou vodou se nacházejí nádrže sloužící jako dekantační jímky. Voda je tam přiváděna kamenným vedením širokým přibližně tři a půl stopy a čtyři* stopy vysokým, s klenutou horní stěnou. Tento přívod uzavírá mříž pevně zapuštěná ve stěně do otvorů zalitých olovem. Pomocí kladiv a sekáčů ukradených v dílně, kde se opravují zbraně, dva gladiátoři měkký kov rychle vysadili a překážka mizí. V několika okamžicích je cesta volná.

Jeden za druhým se uprchlíci ohnutí v pase, ti nejvyšší téměř po čtyřech, další s vodou sahající do poloviny lýtek tiše brodí

* 3,5 stopy = přibližně 1 metr; 4 stopy = přibližně 1,2 metru.

pryč, noří se do tunelu se slizkými stěnami. Těsný prostor neumožňuje použít smolnice. V naprosté tmě však zbývá projít jen deset metrů, než se dostanou na čerstvý vzduch, na odvodní kanál vycházející z hlavního capujského akvaduktu.

V čele postupuje Rufus s rukama nataženými dopředu, aby byl připraven vyhnout se každé nečekané překážce. Náhle zakleje: „Je tady ještě jedna mříž. Potřebuju náradí.“

V akrobatické poloze, sedě ve vodě, obě ramena zapříčená pod potící se klenbou porostlou mechem, se Rufus několik okamžiků dře. Někteří uprchlíci jdoucí za ním se vrátili do sucha do termální haly, zatímco ostatní, celí netrpěliví, kdy už se nadechnou vzduchu svobody, s ním tichým hlasem žertují, aby zakryli tupou úzkost, která je svírá.

Konečně mříž povoluje a v několika okamžicích stojí sedmdesát vzbouřenců vzpřímeně na krajích stavby, která se vypíná ve výšce dobrých dvaceti loktů nad capujskou rovinou. Venku je na konci července velmi příjemně. Na čistém nebi visí měsíc v úplňku. Tvoří dokonalý kotouč obklopený prstencem namodralého oparu. Výjev surově osvětluje mdlé světlo. Postavy na okamžik ztuhly a pak se od sebe odtrhují jako čínské stíny na pozadí nebe, začínajícího od východu blednout.

Všichni tito lidé vědí, že se před nimi otvírá neobyčejné dobrodružství. Dobrodružství s nejistým koncem, nad nímž krouží pozorný sup.

Spartakus je uprostřed svých mužů. Většinu z nich přesahuje dobře o hlavu. Na sebe si vzal kožešinu z hnědého karpatského medvěda. Nosí ji od dob, kdy žil v Thrákii, a před lačnými rukama stráží ji uchránil jen díky tomu, že v očích Římana představuje barbarské oblečení. Je střížena jako přiléhavá vesta, která mu nechává obnažená široká ramena a silné paže. Noční světlo, jež ozařuje zmáčené chlupy kožešiny, dává jeho statné postavě divoký vzhled.

Gladiátoři čekají na jeho povel.

Nyní vstupují na nejistou cestu, která je povede buď na svobodu, nebo vstříc smrti. Spartakus zvedá ruku, jako kdyby chtěl přerušit ticho, které už vládne. Poté pronese velmi tichým hla-

sem, aby neupoutal pozornost stráží, hlídajících na druhé straně školy:

„Přátelé, musíme se velmi rychle vzdálit z Capuy. Nejdřív vás musím naléhavě upozornit na nebezpečí, která na nás číhají. Teď jsme se octli mimo zákon. Stanou se z nás pronásledovaní, štvaní psanci a Římané budou mít jediný cíl – zničit nás. Nikdo s námi nebude mít žádné slitování. Budeme mít jedinou možnost – zvítězit v boji nebo zahynout. Můžete si to tedy ještě rozmyslet. Stačí jít stejnou cestou zpátky a vrátit se do vašich alkoven. Zítřka z vás budou zase privilegovaní gladiátoři, kteří se budou bít v bratrovražedných zápasech. Ale jestli se rozhodnete mě následovat, pak budete muset dodržovat disciplínu, kterou zavedu, a každého zrádce nebo zbabělce čeká smrt.“

Nikdo z gladiátorů se ani nepohl. Arkanoe, která si přišla stoupnout po boku svého milence, mu mlčky svírá ruku. Jemný závan větru od blízkého moře přináší jako zvláštní skřípavou pauzu zpěv sarančat.

Spartakus opět zvedne paži.

„Pospěšme si. Vyhodte lana.“

Spustit se na povel podél pilířů akvaduktu je pro tyto přetřénované atlety hračka. Spartakus jde na řadu poslední s Arkanoe na zádech, přitisknutou v hustém hnědém kožichu. Je jedinou ženou, zároveň křehkou a silnou, která se rozhodla sdílet s nimi jejich osud.

Noc se nachyluje. Nový den spatří začátek války otroků, která otřese Římem.

Je první hodina* třetího dne před začátkem srpna, 30. července roku 73 před Kristem.

* První hodina: v létě asi půl páté ráno.

OBSAH

První část
OSVOBOZENÍ
(7)

Druhá část
ŘÍM
(51)

Třetí část
HORDA VZBOUŘENCŮ
(91)

Čtvrtá část
O TO TVRDŠÍ BUDE PÁD
(141)

Pátá část
KONEC JEDNOHO SNU
(181)

GÉRARD PACAUD

SPARTAKUS

GLADIÁTOR A SVOBODA

Z francouzského originálu Spartacus, le gladiateur et la liberté vydaného nakladatelstvím Éditions du Félin roku 2004, přeložila Šárka Belisová. Typografie Vladimír Verner. Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., v Praze roku 2005 jako svou 698. publikaci. Vydání první. Stran 216. Odpovědná redaktorka Blanka Koutská. Vytiskla tiskárna Finidr, s.r.o.

Doporučená cena 228 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 80-7021-816-9